

Fotoğraf 1:*Meclisi Mebusan
Bolu Milletvekili Mehmet Habip
Bey.
(Fotoğraf; Türk Parlamento
Tarihi I ve II. Meşrutiyet. S.621)

İTTİHAT TERAKKİ'NİN MİLLİ BURJUVA YARATMA POLİTİKASI VE BOLU MİLLETVEKİLİ MEHMET HABİP BEY

■ Mehmet Tunçkol

Mehmet Habip Bey 1878 yılında Bolu'da doğmuştur. Nazırlar ailesinden Ahmet Hamdi Bey'in oğludur. Harbiye Mektebi'ni bitirmiş ve topçu subayı olarak Osmanlı ordusunda göreve başlamıştır. Mehmet Habip Bey 1905-1907 yıllarında, Mümtaz Yüzbaşı rütbesiyle Manastır Topçu Numune On Üçüncü Alayı'nda Dördüncü Bölük Kumandanlığı ve Manastır Mektebi Harbiyesi'nde İnşaatı Askeriye Öğretmenliği yapmıştır. ⁽¹⁾ (İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I ve II. Meşrutiyet. S. 621, C. 2. Ankara 1997*)

Mehmet Habip Bey'in görev yaptığı dönemde Makedonya bölgesi özellikle de Manastır Vilayeti, II. Abdülhamit idaresinin siyasi ve askeri denetimini büyük ölçüde yitirdiği; Bulgar, Yunan, Sırp milliyetçi-ayrılıkçı çetelerinin terör eylemleriyle kaynaklı bir Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Avusturya, Rusya ve İtalya gibi devletler, bölgedeki terör örgütlerini ve eylemlerini alenen desteklemekteydiler. 1902 ve 1903 Bulgar ayaklanması sonrasında Rusya ve Avusturya, 1907 yılında da İngiltere ve Rusya aralarında anlaşarak bölgenin idaresine müdahil olmaya başlamışlardır. İngiltere ve Rusya, hazırladıkları ortak ıslahat programıyla;

"Makedonya'ya, Avrupa ülkelerinin belirleyeceği bir genel valiyi atamak, kendilerine ayrılan bölümlerde jandarma subayları bulundurmak ve Osmanlı kolluk kuvvetlerine danışmanlık yapmak" imtiyazlarını elde etmişlerdir. Abdülhamit idaresinin kabul ettiği bu ıslahat programı ile Makedonya'daki Bulgar, Yunan, Sırp komitacıları daha da güçlenmiş, bölgede çoğunluk oluşturan Müslüman, Türk nüfusun yerleşimlerine yapılan saldırılar artmıştır. Makedonya bölgesinde görev yapan ve ülkenin içine düştüğü bu olumsuz gidişi yakından görüp-yaşayan Osmanlı subayları; ayrılıkçı terör gruplarını eğiten, silahlandıran, koruyup kollayan büyük devletler karşısında teslimiyetçi ve tavizkar politikalar izleyen II. Abdülhamit idaresine karşı, "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adı altında gizli bir örgüt kurmuşlardır. Önce Selanik'te 1906 Eylül ayında örgütlenen Cemiyet, aynı günlerde Manastır'da da bir şube açmıştır. Manastır'daki örgütlenmenin öncülere; Erkânıharp Kolağası Enver Bey (*Enver Paşa*) ve Erkânıharp Yüzbaşısı Zeyrekli Kazım Bey (*Kazım Karabekir Paşa*) gibi subaylardır. Bu Cemiyet kısa bir süre sonra Paris'teki Terakki ve İttihat (*İttihat ve Terakki*) Cemiyeti ile birleşecektir.⁽²⁾ (*Kazım Ka-*

rabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti s: 131,132, 139. TÜRDAV Yay. 1982-İstanbul.)

Harbiye'yi birincilikle bitiren ve gönüllü stajyer olarak Manastır'a gelen Yüzbaşı Zeyrekli Kazım Bey (*Karabekir Paşa*), bölgedeki ayrılıkçı terör gruplarına karşı verdiği etkili mücadele ile kısa sürede kendisini kanıtlamış ve aynı zamanda bölgede Cemiyetin örgütlenmesinin de ateşleyici gücü olmuştur. ⁽³⁾ (*Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti s: 90, 91, 92-98,99. TÜRDAV Yay. 1982-İstanbul.*)

Yüzbaşı Kazım Bey, kumandası altındaki askeri birliğin yetiştirilmesi, talimlerinin tamamlanması konusunda yoğun bir çalışma içine girmiştir. Yetiştirdiği birlikler ile sorumluluk bölgesinde, Bulgar, Yunan ve Sırp çetelerinin takibine çıkarak büyük başarılar elde etmiştir. Kazım Bey bu başarıları sonrasında, ordu ve hükümet yetkilileri tarafından rütbe ve nişanlarla taltif edilir. Aynı zamanda Cemiyetin örgütlenmesi çalışmalarını da gizlice yürütmektedir. Kazım Bey, staj yaptığı askeri birlikte görev yapan Süvari 13. Alay Kumandanı Kaymakam Sadık Bey ve Topçu 13. Alay 4. Bölük Kumandanı Mümtaz Yüzbaşı Bolulu Habip Bey gibi isimleri, Manastır Şubesi örgütlenmesi için Enver Bey'e (*Enver Paşa*) teklif eder. Bu öneri Cemiyetin Selanik merkezi tarafından kabul edilir. Selanik'te tahlif olunan (*cemiyetin gizli yemin töreni-ant içme*) Bolulu Habip Bey, Cemiyetin aktif bir üyesi olarak faaliyet göstermeye başlar. Bir süre sonra da yeni şubeler oluşturmak görevi ile izinli olarak Kastamonu ve Bolu yörelerine gönderilir. ⁽⁴⁾ (*Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti s: 144-233, 234 TÜRDAV Yay. 1982-İstanbul.*)

Cemiyetin Manastır Vilayetinde oluşturduğu Mektebi Harbiye örgütlenmesi; vilayet, liva, kaza, nahiye ve köylere kadar uzanan bir örgütlenme yapısı kurmuştur. Bu yapının üzerinde "*Vilayet Heyeti*" yer almaktadır. Vilayet Heyeti'nde; "*Süvari Kaymakamı Sadık Bey, Topçu Yüzbaşı Bolulu Habip Bey, Topçu Mülazımı evveli Yusuf Ziya Bey, Piyade Mülazımı evveli Tefik Bey, Vilayet Tercüme Kalemi Şefi Fahri Bey*" gibi isimler görev almışlardır. ⁽⁵⁾ (*Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti s:526, 527. TÜRDAV Yay. 1982-İstanbul.*)

II. Meşrutiyet'in arefesinde, Makedonya bölgesinde etkin bir Cemiyet örgütlenmesi oluşturulmuş, İstanbul ve Anadolu'da İttihat Terakki örgütlenmesinin yaygınlaştırılması için çalışmalar

sürdürülmektedir. Bolu Sancağının bağlı olduğu Kastamonu Vilayetinde de 10 Ağustos 1908 (27 Temmuz 1324) tarihinde "*İttihat Terakki Cemiyeti*" nin bir şubesi ve "*İttihat Terakki Kulübü*" adıyla da bir salon açılmıştır. Fakat kısa bir süre sonra bu şube, Hükümet aleyhinde çalışmalar yaptığı gerekçesiyle kapatılmak istenmiş, önde gelen isimlerinden Belediye Müfettişi İhsan Bey tutuklanmıştır. Bu dönemde, Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey, görev yeri olan Manastır'dan izinli olarak Kastamonu'ya gönderilir. Kastamonu Hükümet Konağı önünde, Meşrutiyet'in nasıl kazanıldığını anlatan bir konuşma yapan Habip Bey, İttihat ve Terakki Kulübü'nü ziyaret ederek yapılan çalışmaları teşvik eder. Bu gelişmeler sonrasında Kastamonu İttihat Terakki Kulübü yeniden açılır ve üye kayıtlarına başlanır. ⁽⁶⁾ (*M. Serhat Yılmaz, Köroğlu Gazetesi (1908-1918) Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri s:183. 2-4 Kasım 2006. BAMER Yay. Bolu-2008- Z. Demircioğlu. Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu? s:29. Kastamonu 1973*)

MEHMET HABİP BEY'İN MECLİSİ MEBUSAN GÜNLERİ

İttihat Terakki Cemiyeti'nin en güçlü örgütlenmesinin gerçekleştirildiği Manastır Vilayetinde Cemiyetin aktif kurucu üyelerinden birisi olan Bolulu Habip Bey, Enver Bey'e (Enver Paşa) yakın isimler arasında yer alır. 1908 Meşrutiyet ilanı ve sonrasında önemli görevler üstlenir. Meclisi Mebusan seçimlerinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adayı olur. 21 Ekim 1908 tarihinde yapılan seçimlerde, Kastamonu Vilayeti'ne bağlı Bolu Sancağı'ndan 102 oy alarak milletvekili seçilir. ⁽⁷⁾ (*İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi I ve II. Meşrutiyet. S. 621, C. 2. Ankara 1997*)

M. Zekai Konrapa, Bolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin açılışı ve Mehmet Habip Bey'in milletvekili seçilmesi süreci hakkında şu bilgileri veriyor:

"... Bolu'da İttihat ve Terakki Kulübü'nün açılmasına sebep 'Habip Bey' oldu. Habip Bey, iki zabıt (subay) ile gelmiş, Bolu'da İttihat ve Terakki Kulübü açılmış, zenginlerden para toplamış, teşkilat başlamıştı. İttihat Terakki'nin genç subaylarından olan Habip Bey, Bolu'nun Nazırlar ailesine mensuptu. Eski mebuslarımızdan merhum Şeref Bey'le birlikte Bolu tarihinin ilk taslağını hazırlayanlardandı. Fakat İttihat ve Terakki tarihinin yağma devrinde de 'Bulgur Palas' sahibi diye tanınmıştı. Her yerde olduğu gibi Bolu münevverleri,

hacıları, hocaları ve bütün zenginleri İttihat ve Terakki Kulübü'ne yazılmışlar, herkes birdenbire 'İttihadçı' oluvermişti.

(...) Bolu, bu İkinci Meşrutiyet'in ilk devrinde Kastamonu Vilayeti'ne bağlı olduğu için mebusları da Kastamonu mebusları arasında yer almıştı. Bolu'dan; Mümtaz Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Habip Bey, Hacı Abdulvehap Efendi, Taşhancızade Mustafa Zeki Efendi, Nazırlar'dan Şeref Bey (seçilerek Meclisi Mebusan'a girmişlerdi).

(...) Açılış töreni 4 Kânunuevvel 1324 (17 Aralık 1908) tarihinde yapılmış, o gün Mebuslar Meclis'e 117 araba ile gelmişlerdi (İkdam Gazetesi, 5-18 Aralık 1324-1908). Bolu mebuslarından Habip Bey on sekizinci arabada, Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi ile Abdülvehap Efendi yirminci arabada, Çankırı Mebusu Mehmet Tefvik Efendi ile Mustafa Zeki Efendi (Taşhancızade) yirmi birinci arabada Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey'le birlikte bulunuyordu. Eski Bolu Mutasarrıflarından İsmail Kemal Bey de Yanya Vilayeti'nin Berat Sancağı Mebusu idi. Altmış üçüncü arabada yalnızdı." (8) (M. Zekai Konrapa. Bolu Tarihi, s: 606,607. Bolu Vilayet Matbaası.1960)

Osmanlı Meclisi Mebusanı'na seçilen asker kökenli, genç ve etkin milletvekillerinden birisi olarak tanınan İttihatçı Mehmet Habip Bey, Meclisi Mebusan'da I. Dönem (1908-1912) ve II. Dönem (18.4.1912/ 5.8.1912) Bolu Milletvekili olarak görev yapmıştır.

24 Temmuz 1908 - Meşrutiyetin ilanıyla birlikte toplumda büyük bir değişim heyecanı yaşanır. Meşrutiyet'in ilanı, yerli ve yabancı basında "Hürriyetin ilanı" olarak yansıtılır. Uzun yıllar sonrasında ilk kez, 24 Temmuz günü gazeteler yazılarını sansür heyetine göndermemiştir. Kısa bir süre sonra da gazete, dergi ve kitap yayınında büyük artış olmuştur. İşçi örgütlenmeleri, grevler, kadın örgütlenmeleri yaygınlaşmıştır. Meclisi Mebusan görkemli bir törenle açılmış ve Ahmet Rıza, Meclisi Mebusan başkanı olmuştur. Seçimlerde "İttihat ve Terakki" birinci parti olmakla beraber, Meclis'te çoğunluk "Bağımsızlar" olarak tanımlanan milletvekillerindedir. İttihat Terakki yönetici kadrosu, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yeni kurulan kabinelerde doğrudan görev ve sorumluluk üstlenmeden; kamuoyunda genel kabul görmüş, dürüst nitelikteki kişileri işbaşına getirmek ve uzaktan yönlendirmeyle devlet işlerini yürütmek anlayışını tercih etmiştir.

İttihatçıların ilk icraatlarından birisi; Harp Okulu mezunu olmayan, er ve çavuşluktan tezkere bırakarak orduda kalan ve bazıları okuma yazma dahi bilmeden paşalık rütbesine kadar yükseltilen "Alaylı" subayları ordudan tasfiye etmek olmuştur. Sadece İstanbul'daki I. Ordu'dan tasfiye edilen alaylı subayların sayısı 1 400 kişiyi bulmuştur. (9) Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi. S: 58. Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 2015) Osmanlı ordusunda, Harp Okulu'nun mezun verdiği 1848 yılından beri devam eden "Alaylı-Mektepli kavgası" bu uygulamadan sonra da devam edecek, 31 Mart Olayı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında da etkisini gösterecektir.

31 MART (13 NİSAN 1909) OLAYI

6 Nisan 1909 gecesi, Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, İttihat ve Terakki'ye karşı gösterilerin başlaması, 13 Nisan günü Taksim'de bulunan Taşkışla'daki Avcı Taburları'nın, ayaklanarak Sultanahmet'teki Meclisi Mebusan önünde toplanmaları, "Şer'iat isteriz" sloganları ile yayılan olaylar İstanbul'da büyük karışıklıklara yol açmıştır. 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) günü, Prens Sabahattin'in kurduğu Ahrar Fırkası ve onun dinci kolu İttihatı Muhammediye Cemiyeti öncülüğünde başlatılan ve çoğunluğu Rumeli'den getirilen Avcı Taburları'nın katılımıyla; İttihatçılara yakın duran Hükümet'e ve Meclisi Mebusan'a karşı başlatılan eylemler büyüyerek bir darbe girişimine dönüşür (31 Mart Olayı).

Bu olaylar sırasında, İttihatçı milletvekillerinin birçoğu isyancılarla uzlaşma yanlısı bir tavır içine girerken Cemiyetin önde gelen isimleri İstanbul dışına çıkarak gizlenirler. İttihatçıların önde gelen milletvekillerinden olan Bolulu Mehmet Habip Bey ve yakın dostu Meclisi Ayan üyesi Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi de (Evkaf Nazırı, Şurayı Devlet Reisi ve I. Dünya Savaşı yıllarında Şeyhülislam) Meclis'te buluşarak Yeşilköy sahilindeki İngiliz Kulübü'ne sığınmışlardır. İttihatçı milletvekillerinden birçok ismin sığındığı kulüpteki İngiliz bayrağı indirilmiş, yerine Osmanlı bayrağı çekilmiştir. Burada gizlenen Mustafa Hayri Efendi, Mehmet Habip Bey ve diğer milletvekilleri, Selanik'teki 3. Ordu'dan seçilerek İstanbul'a gönderilen ve "Hareket Ordusu" adıyla bilinen mürettep fırkanın 23 Nisan günü İstanbul kapılarına dayanması ve darbe girişiminin bastırılmasıyla birlikte Meclis'teki görevlerine dönebilmişlerdir. (10) (Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve

Mütareke Günlükleri. 1909-1922. S: 5,6,7.Haz: Ali Suat Ürgüplü. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2015-İstanbul)

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Meclisi Mebusan'a gönderilen milletvekilleri arasında Abdülhamit karşıtlığı temelinde oluşan birlik ve beraberlik; 31 Mart Olayı'nın bastırılması, Cemiyetin iktidarda etkin hale gelmesi ve bizzat idari işlejin içinde yer almasıyla birlikte ayrışmalara, farklı fikirlerin ortaya çıkmasına ve hiziplerin doğmasına yol açmıştır. Meclisi Mebusan'da I. Dönem Bolu milletvekili olarak yer alan Mehmet Habip Bey, Cemiyet'in merkezi yönetimine ve Enver Bey'e (Enver Paşa) yakın olan vekillerden birisi olarak tanınmakla birlikte, Manastır Vilayet Heyeti'nde beraber çalıştığı Miralay Sadık Bey grubu ile de yakın bağlar içerisindeydi. Manastır Grubu'nun lideri konumundaki Miralay Sadık Bey'in yürüttüğü gizli çalışmalarla 110 kadar milletvekiline yemin ettirilerek "Hizb-i Cedit" adıyla bir grup oluşturulmuştur. Meclisi Mebusan'a seçilen milletvekilleri arasında zamanla başlayan bu ayrışma sürecinde Miralay Sadık Bey önderliğindeki grup, Selanik ağırlıklı İttihat ve Terakki Merkezi'ne muhalif bir tavır içine girmiştir. Melami Tarikatı'na yakınlığı ile bilinen Sadık Bey öncülüğündeki Hizb-i Cedit hareketi ve taşıdıkları niyetler hakkında yeterli istihbari bilgiye sahip olmayan İttihat Terakki merkez yöneticileri, bu konuda ilk defa Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey'in kendilerini uyarmasıyla, Cemiyet içindeki muhalif hareketten, Hizb-i Cedit'in varlığından haberdar olmuşlardır. ⁽¹¹⁾ (Ahmet Ali Gazel. İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedit Hareketi. AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı 16. S.259-268. 2001-Erzurum)

İttihat Terakki yönetim kadrolarıyla Hizb-i Cedit arasında süren bu iç çekişmede, iki taraf da birbirlerini "Masonist ve Siyonist" amaçlara hizmet etmekle suçlayacaktır. Meclisi Mebusan'da, Hizb-i Cedit'in sözcülüğünü Balıkesir Milletvekili Abdülaziz Mecdi Efendi yapmaktadır. İttihat ve Terakki içinde başlayan bu iç kavga giderek büyüyecek ve Hizb-i Cedit'in öncü isimlerinin fırkadan ayrılmasına ve 21 Kasım 1911'de "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adıyla yeni bir parti kurmalarına kadar uzayacaktır. Bu yeni parti, İttihatçılara karşı olan grupların (Mutediller, Ahrar Fırkası, Bulgar ve Ermeni grupları, Ahali Fırkası vd.) bir üst kuruluşu olarak doğmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başkanlığını Damat Ferit Paşa, ikinci başkanlığını da Miralay Sadık Bey

üstlenmiştir. Damat Ferit'in kayınbiraderi Şehzade Vahdettin'in de bu fırkanın "fahri başkanı" olduğu yaygın olarak bilinmektedir. ⁽¹²⁾ (Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi. S: 72. Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 2015)

İttihat Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında devam eden siyasi çekişmeler sebebiyle bu dönemde Hükümet sık sık el değiştirecektir. 1912 yılının son aylarında Hükümeti tekrar ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası, daha önceki dönemde İttihatçı Hükümet içerisinde görev alan nazırlarla birlikte bazı milletvekillerini de tutuklayacaktır. Bu isimler arasında; eski Maarif Nazırı Emrullah Efendi, eski Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, eski Levazım Reisi Miralva İsmail Paşa, eski Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi ve Bolu Milletvekili Habip Bey gibi isimler vardır. Habip Bey, eski Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa (Topal İsmail Hakkı Paşa) ile aynı koğuşa konulmuştur. Bu mahkûmiyet günlerinde, geçmiş muharebelerde ayaklarından sakatlanmış olan İsmail Hakkı Paşa'nın en büyük yardımcısı, Bolu Milletvekili Habip Bey olacaktır. Bu ikili arasında pekişen dostluk, ilerleyen günlerde -I. Dünya Savaşı yıllarında- ortak ticari işlerin yapılmasına da zemin oluşturacaktır... ⁽¹³⁾ (Ali Suat Ürgüplü. Age, s: 223, 224,225, 226)

1913 Ocak ayında Osmanlı Hükümeti tekrar el değiştirecek ve bu kez de yeni hükümeti İttihatçılar kuracaktır. Bir önceki dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidarının tutukladığı nazır ve milletvekilleri serbest bırakılarak yeni Kabine'de önemli görevlere getirilecektir. Habip Bey'in yakın dostlarından Mustafa Hayri Efendi yeni kabinede "Evkaf Nazırı", koğuş arkadaşı İsmail Hakkı Paşa da "Levazım-ı Umumiye Reisi" olarak görevlendirilecektir. ⁽¹⁴⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s: 308,309)

Padişah V. Mehmet Reşat, tahta çıktığı 27 Nisan 1909'dan itibaren Cemiyet içindeki isimler arasında, Ürgüplü Mustafa Hayri Bey'e ayrı bir değer vermiştir. İlmine ve dürüstlüğüne güvendiği, sık sık yanına çağırıp görüştüğü Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'ye; "Dâhiliye Nazırlığı, Evkaf Nazırlığı, Valilik, Şehremenilik, Şurayı Devlet Reisliği" gibi görevler vermiştir. Padişah Mehmet Reşat, I. Dünya Savaşı'nın arefesinde, 1914 Mart'ında Ürgüplü Mustafa Hayri Bey'e bu sefer de "Şeyhülislamlık" makamını uygun görecektir. Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'na (Umumi Harp) girmesine dinen cevaz veren "Cihad-ı Ekber Fetvası" nı da Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi hazırlayacaktır. ⁽¹⁵⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s: 348-360,361)

Fotoğraf 2: *1931-Bolu. Mehmet Habip Bey'in Bolu Sultanbey Köyü'ndeki Çiftliği. Dönemin Bolu Milletvekilleri, Bolu Valisi, Belediye Başkanı, Fırka yöneticileri bir arada. (Dr. Şükrü Bostancıoğlu aile albümü)

OSMANLI DEVLETİ'NİN YARI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİNDE UYGULANAN POLİTİKALAR

II. Abdülhamit'in 33 yıl süren Mutlakiyetçi yönetimi, 23/24 Temmuz 1908 gecesi Kanunu Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması ve Meclisi Mebusan'ın toplanacağına açıklanması ile sona ermiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal iktidarda söz sahibi olduğu bir Meşrutî idare dönemine girilmiştir. 31 Mart Olayı'nın (13 Nisan 1909) bastırılmasından sonra da, Şeyhülislam'ın verdiği fetvaya dayanılarak II. Abdülhamit tahtından indirilmiş, Veliyaht Mehmet Reşat, V. Mehmet olarak Padişahlık makamına getirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908-1913 yılları arasında iktidara kısmen hâkim durumda iken 1913-1918 yılları arasında siyasi iktidarı bütünüyle denetimi altına alacaktır.

II. Abdülhamit'in iktidarda olduğu 33 yıl (1876-1909) boyunca; "emperyalist devletlerden hangisine yanaşmak ehvendir?" sorusu temelinde bir siyasi-idari işleyiş takip edilmiştir. Son Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in sözleriyle, bu dönemde;

"... Ali'nin külahının Veli'ye, Veli'nin külahının Ali'ye giydirilmesi şeklindeki tavizci, teslimiyetçi ve meseleleri zamana yayma temeline dayalı bir Abdülhamit politikası" uygulanmıştır. ⁽¹⁶⁾ (Murat Bardakçı. *Enver Paşa*, s:124. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Kasım 2015. İstanbul)

II. Abdülhamit döneminde uygulanan bu temel politikalar, ekonomik alanda emperyalist devletlerin denetimini altına giren Osmanlı Devleti'nin, daha önceki padişahları olan Abdülaziz, Abdülmecit ve II. Mahmut dönemlerinde de aynen uygulanagelmıştır. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir ekonomik çöküş ve emperyalist devletlere teslimiyet süreci içine girmiştir:

"*1854 yılında Avrupa devletlerinden borç para almına başlanmış, * 1875 Ekim'inde borçlarını ödeyemeyecek duruma gelen devletin iflası ilan edilmiş, *1881 yılında Osmanlı Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi kurulmuş, Osmanlı maliyesi ve ekonomik yaşamı, Avrupalı emperyalist devletlerin denetimine bırakılmış, *Babialî'nin yabancı şirketlere imtiyazlar dağıtmasıyla; demiryolları, limanlar, gaz ve elektrik şirketleri, tramvay işletmeleri, maden işletmeleri ve birçok hafif sanayi işletmeleri vd. yabancı şirketlere devredilmiş,* Her geçen gün giderek ağırlaşan kapitülasyonlar sebebiyle, yabancı şirket temsilcileri ve ortakları, Türk adliyesinin denetimi-yetkisi dışına çıkarılmış ve geniş ticari, hukuki imtiyazlar elde etmiştir."

Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı Devleti, önce ekonomik alanda, sonra da siyasi ve askeri

alanlarda emperyalist devletlerin sömürü ağına düşmüş ve hızlı bir “yarı sömürgeleşme sürecine” girmiştir.

Bu dönemin yöneticilerinin ortak politikası; Padişah Vahdettin'in ifade ettiği gibi, “emperyalist ülkeler arasında tercih değişimi-denge siyaseti ile devletin yıkılışını, çöküşü geciktirme” gayretinden ibarettir. Padişah Abdülaziz, Rusya ile yakınlaşma politikasına yönelmesi sonrasında, 28-29 Mayıs 1876'da gerçekleştirilen -İngiliz-Fransız destekli- bir darbe ile tahtından indirilmiştir. Batı Avrupa devletleri ile yakın bir politika uygulayacağına söz veren V. Murat, Padişah yapılmıştır. Yeni padişahın akli dengesinin sarsılmış olması nedeniyle, 93 gün sonra padişahlığa, İngiltere ve Fransa'ya yakın bir politika uygulayacağı sözünü veren II. Abdülhamit getirilmiştir (31 Ağustos 1876). 23 Aralık 1876 günü, İstanbul'da; Rusya, Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa delegeleri, “Tersane Görüşmeleri”nde Osmanlı Devleti'nin geleceğini görüşürlerken, II. Abdülhamit, top atışlarıyla; “Meşrutiyet'i ve Kanuni Esasi'yi” ilan etmiştir ...

Meclis'in açılmasını izleyen iki ay sonrasında da Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açacaktır (93 Harbi). İngiltere, yardım görüntüsü altında; Osmanlı Devleti'ni büyük borç yükü altına sokan silah ve cephane yardımı yapacak ve savaşta Osmanlı kumandanlarının yanına “Danışman İngiliz Subayları” tayin edecektir. Bu İngiliz desteğine (!) rağmen 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi), Osmanlı ordusu açısından büyük bir hezimetle sonuçlanacak, kısa sürede Rus orduları İstanbul-Yeşilköy'e kadar ilerleyecek ve II. Abdülhamit idaresi, Ayastefanos Anlaşması'nı (3 Mart 1878) imzalamak zorunda kalacaktır. İngiltere'nin devreye girmesiyle de 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalanacaktır. Berlin Anlaşması ile Osmanlı Devleti, tarihindeki en büyük toprak ve nüfus kaybına uğrayacak; “213. 450 km² toprak ve 4. 528.000 kişilik bir nüfus” kaybedilerek; Romanya, Sırbistan, Avusturya, Karadağ, Yunanistan, İran, İngiltere ve Rusya'ya teslim edilecektir...⁽¹⁷⁾ (Şevket Süreyya Aydemir. Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa. S: 226-229. Cilt I. Remzi Kitabevi.2006)

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisadi alanda tam bir yarı sömürge haline gelen Osmanlı Devleti, son dönem padişahlarının gele-

neksel politikaları doğrultusunda; askeri ve siyasi açıdan da emperyalist ülkelerin desteğine sığınma-yaslanma arayışlarını sürdürecektir. II. Abdülhamit, bu dönemde, Japonya'dan gelen heyetlerle görüşmeler yaparak (1881) yeni dayanaklar arayacak, 1880'lerin sonundan itibaren de Almanya ile yakınlaşma yolunu tercih edecektir. Bu gelişmelerle başlayan süreç 20. yüzyılın başında Osmanlı ülkesini, Alman İmparatorluğu'nun yarı sömürgesi haline getirecektir. Bu gelişmeler karşısında, İngiltere, Fransa ve Rusya grubu, Reval Görüşmeleri'nde (9-10 Haziran 1908) Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda anlaşmaya varacaklardır. Reval Görüşmeleri'nde, Osmanlı toprağı olan Kosova, Selanik, Manastır vd. vilayetlerin yönetiminin Avrupalı devletlerin tayin edeceği genel valinin idaresine verilmesi, bölgede Hristiyan memurların işbaşına getirilmesi, güvenliğin Avrupalı subay ve jandarmaların eline devredilmesi gibi kararlar alınmıştır. Balkan topraklarının kaybedilmekte olduğunu gören İttihatçı subaylar Makedonya bölgesinde başlattıkları eylemlerle, II. Abdülhamit'e karşı harekete geçerler. Enver Bey, Resneli Niyazi Bey gibi isimlerin öncülüğünde başlatılan askeri isyan, Makedonya'dan İstanbul'a sıçrar. II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908'de, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talepleri doğrultusunda; Meşrutiyet'i ve Kanuni Esasi'yi kabul ettiğini ilan etmek zorunda kalacaktır.

İTTİHAT TERAKKİ'NİN “MİLLİ BURJUVA YARATMA” POLİTİKASI

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara ortak olduğu 1908 Temmuz ayından itibaren bu “yarı sömürge” yapıyı değiştirmek, Osmanlı ülkesinde; “Kapitalistleşmeyi”, “Milli iktisadi” geliştirmek, “Milli burjuva” yaratmak doğrultusunda arayışlar içine girecektir. Mevcut Osmanlı burjuvazisi;

“Batı Avrupa ülkelerindeki gibi sanayi temelinde değil öncelikle ticari alanda -emperyalist tekellerle işbirliği yaparak- gelişen, komprador özellikte ve çoğunlukla gayri müslim azınlıklardan oluşan bir yapı” arz etmektedir.

Açık bir örnek vermek gerekirse; Dünya pazarlarında önemli bir payı ve adı olan “Türk tütününü” üretimi, ekim alanlarının belirlenmesi, hasadı,

işlenmesi, iç ve dış pazarlara sunulması, satış bedelinin ve vergilerinin belirlenmesi yetkisi, II. Abdülhamit yönetimi tarafından, yabancıların elindeki "Reji İdaresi" ne devredilmiştir. Osmanlı yönetimi, Reji İdaresi'nin, Türk tütün üreticisini ve tüketicisini sömürmesinde "Kolcu" jandarma görevi yapma derecesine düşmüştür. 1881'den 1900'lü yılların başlarına kadar yaşanan "Ayıngacı-Kolcu" çatışmalarında, yerli tütün üreticisi ve dağıtıcısı on binlerce Osmanlı vatandaşı, yine kendi ülkesinin jandarma-kolcu kuvvetleri tarafından, -Reji İdaresi'nin ve Osmanlı idaresinin emriyle- katledilmiştir... Bu iktisadi bağımlılık giderek Osmanlı ülkesinin askeri ve siyasi alanda da emperyalizmin egemenliği altına girmesine ve tam anlamıyla "yarı sömürge" bir ülke konumuna düşmesine, çöküş sürecinin hız kazanmasına yol açmıştır.

Bir diğer örnek olarak; I. Dünya Savaşı arefesinde, Osmanlı ordusunun beslenmesi, giydirilmesi gibi levazım müteahhitliklerinin çoğunluğu, emperyalist şirketlerle ortaklıkları olan Ermeni, Rum, Yahudi kökenli tüccarların elinde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri yetkilileri, bu durumun getirdiği sakıncaları ve olumsuz sonuçları, Balkan Savaşları sırasında açık olarak görmüştür.

İttihat ve Terakki Fırkası, iktidarı tamamen eline geçirdiği 1913 yılından itibaren, -savaş koşullarının getirdiği bir dayatmayla- ekonomik ve siyasi alanda yabancıların tahakkümünü azaltacak önemli kararlar almaya ve uygulamaya başlar. Bu genel uygulamalar; Abdülmecit, Abdülaziz, Abdülhamit dönemlerinde uygulanan "emperyalist ülkeler arasında tercih değişimi" anlayışından temelde farklı olmamakla birlikte, önemli değişikliklere ve gelişmelere de yol açmıştır. Savaş döneminde İttihatçıların yakın bağlantılar kurduğu Alman şirketleri dahi bu değişikliklerden, özellikle alınan ekonomik tedbirlerden rahatsız olmuşlar; gümrük vergilerinin yükseltilmesi, yabancı şirketlere tanınan ticari imtiyazların kaldırılması, madencilik, taşımacılık vb. konularda kendileri için ayrıcalıklar talep etmişlerdir. Bu dönemde İttihat Terakki iktidarının uygulamaya koyduğu başlıca ekonomik tedbirler içinde şu başlıkları sayabiliriz;

*"*Kapitülasyonların kaldırılması, *Düyun-u Umumiye'nin faaliyetlerinin askıya alınması, *Geniş*

*ayrıcalıklara sahip yabancı şirketlerin faaliyetlerinin denetim altına alınması, *Saray giderlerinin kısıtlanması, *Yerli-milli şirketlerin kurulması ve kredilendirilmesi, *Teşviki Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, *Gümrük vergilerinin, ülke çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesi vd."*

İttihat Terakki yönetimi; "kapitalizmin gelişmesini sağlamak, iktisadi bağımsızlıkçı politikalara yönelmek, yerli-milli burjuvazinin yaratılmasını desteklemek, yerli şirketlerin açılışını özendirmek vb." temelindeki politikalarını, -savaş dönemi koşullarından da yararlanarak- kısmen de olsa uygulama şansı bulmuştur.

HABİB BEY'İN ORDU MÜTE-AHHİDİ OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Tekin Alp gibi düşünürler;

"... Ülkenin gelişmesi ve kalkınması için sanayileşmenin temel unsur olduğu, Milli İktisadın ve yerli-milli burjuvazinin devlet eliyle geliştirilmesinin zorunluluk olduğu" yönünde fikirler savunmaktadırlar.

Cemiyetin önde gelen isimlerinden olan ve uzun dönem Maliye Nazırlığı yapan M. Cavit Bey ve çevresindekiler;

"... Ülkenin gelişmesinin yolunun, liberal iktisat politikaları, yabancı sermayeye açık, serbest ticaret, serbest piyasa anlayışı ile gerçekleştirilebileceği" yönündeki fikirleri savunmaktadırlar.

Osmanlı aydınları, Balkan Savaşları sonrasında; "İttihad-ı Anasır-Osmanlılık" anlayışının, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren de; "İttihad-ı İslam-İslamcılık" özelemlerinin suya düştüğünü görmüş ve Anadolu'nun, Müslüman-Türk unsurunun ön plana çıkarıldığı iktisadi politikaları savunmaya yönelmişlerdir. İttihatçıların "Milli İktisat geliştirme ve Milli Burjuva yaratma" ideallerinin uygulayıcılarının başında Kara Kemal ve İsmail Hakkı Paşa gibi isimleri görüyoruz. Cemiyetin önde gelen liderlerinden Kara Kemal'in şu sözleri, bu genel anlayışın bir ifadesidir:

"... Binaenaleyh sair medeni ülkelerde olduğu gibi memleketimizde de bir burjuva sınıfı meydana ge-

tirerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu sınıf sayesinde idame-i mevcudiyetine çalışmak icap etmekte ve bu maksatla cemiyet milli şirketler teşkiline, milli bir bankanın açılmasına ve Müslüman esnaf ve tüccarın birer cemiyet halinde birleşmelerine gayret eylemektedir."⁽¹⁸⁾ (Tevfik Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İmge Yay. s. 90, Ankara, 2003)

İttihat ve Terakki yönetimi; -I. Dünya Savaşı koşullarının da dayatmasıyla- devlet desteğiyle yerli-millî burjuvazi yaratma girişimleri doğrultusunda, "Millî Mahsulat, Millî Kantariye, Millî Ekmekçiler" gibi anonim şirketlerin kurulması, yeni kurulan "Millî İktisat Bankası, İtibar-ı Millî Bankası" kredileri ile yerli girişimcilerin desteklenmesi yönündeki uygulamaları hayata geçirmeye çalışır.⁽¹⁹⁾ (Mehmet Emin Elmacı, İttihat Terakki ve Millî İktisat Düşüncesinin Uygulanmaya Geçirilmesi, s. 63. Kaynak Yay. İstanbul, 2009)

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve Fırka'nın önde gelen isimlerinden Talat Paşa da, ülkede millî iktisadın geliştirilmesi doğrultusunda; millî sermaye birikiminin sağlanmasının, millî şirketlerin kurulmasının, millî burjuvazinin yaratılmasının önemini ve gerekliliğini dile getirmektedir. Savaş dönemlerinde genel ticareti elinde bulunduran, ordunun yiyecek ve giyecek vd. levazım ihtiyaçlarını temin eden müteahhitlerin çoğunluğunun Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklardan oluşmasının sakıncalarından yakınmakta ve anılarında şunları yazmaktadır:

"... Her savaşta Türk olmayan unsurlar servet sahibi oluyor; vatandaşlar ise insanca kayıp verdikten başka yoksulluğa da düşüyorlardı. Bu bakımdan vatandaşları ticarete teşvik etmek ve kendilerine kolaylık göstermek gerekli görüldü. Anadolu'da, Millî Şirketler tarafından yönetildiği için millî bir servet oluşturan, servet birikmesine rağmen gerektiği gibi gelişmeyen ve normal bir şekilde uygulanmayan bu teşebbüsler, çeşitli itiraz ve eleştirilere yol açmıştır..."⁽²⁰⁾ (Talat Paşa'nın Anıları. Haz: Alpay Kabacalı. S:35. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2009-İstanbul)

İttihatçıların "Millî burjuva" yaratma uygulamasının önde gelen isimleri arasında yer alanlardan birisi de Enver Paşa'nın desteğini arkasına alan Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'dır. Cemiyetin yayın organlarında baş yazar olarak görev yapan

Muhittin Birgen, İsmail Hakkı Paşa ve Bolu Milletvekili Habip Bey hakkında şu bilgileri veriyor:

"... Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa, Bolu Mebusu Habip'e o zaman sekiz bin lira vermiş, bu parayla tehcir zamanına denk geldiği için yok pahasına sığır alınmış, böylece ilk sermaye oluşturulmuştu. İsmail Hakkı Paşa himayesinde yapılan işlerle büyümüş ve Bulgur Palas'ın temelleri böyle atılmıştı."⁽²¹⁾ (Dr. Mihhat Kadri Vural, Savaş Yıllarında Millî Bir Burjuva Oluşturma Çabası Olarak "Harp Zenginleri" ve Buna Yönelik Eleştiriler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVI/32 (2016-Bahar) s.109,131)⁽²²⁾ (Birgen, Muhittin, İttihat ve Terakki'de On Sene, Hazırlayan Zeki Arıkan, Cilt 1, Kitap Yay. İstanbul, 2006.)

Enver Paşa'ya yakınlıkları ile tanınan Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa ve Bolu Milletvekili Habip Bey; Anadolu'dan buğday, arpa, bulgur vb. ürünlerin İstanbul'a ve cephelere nakledilmesinde, partinin asker kökenli üyelerine tanınan "vagon ticareti-vagon satınalma" ayrıcalığından yararlanarak büyük meblağlarda paralar elde etmişler ve bu sebeple de hem Cemiyet içinde hem de muhalifler ve toplum nezdinde ağır suçlamalara uğramışlardır. Bütün bu gelişmeler sonrasında; Bolu Milletvekili Habip Bey "Bulgur Kralı Habip Bey" lakabıyla anılmaya başlanmıştır...

İlerleyen dönemde Cemiyet'in başkanı olarak görev yapacak olan Talat Paşa da bu eleştirilere katılanlar arasındadır:

"... Kumandanlar ve özellikle Levazım Amiri İsmail Hakkı Paşa hakkında Enver Paşa'ya sık sık şikâyetler iletilyordu. Enver Paşa, savaş süresince İsmail Hakkı Paşa'ya şiddetle ihtiyacı olduğunu öne sürüyor ve İsmail Hakkı Paşa olmaksızın ordunun yedirilip içirilemeyeceğini, dolayısıyla savaşa devam etmenin imkânsızlaşacağını söylüyordu; şikâyette direnilmesi durumunda istifa etmekle tehdit ediyordu. Böyle nazik bir zamanda Enver Paşa'nın istifası bütün orduyu güç duruma sokmuş olacağından, kimse bunu kabule cesaret edemiyordu."

(...) İsmail Hakkı Paşa bir yandan aşırı gayretkeşliği ile halkı eziyor, öte yandan da koruduğu kimseleri ihsanlara boğuyordu..."⁽²³⁾ (Talat Paşa'nın Anıları. Haz: Alpay Kabacalı. S:33, 35. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2009-İstanbul)

Fotoğraf 3: *Padişah V. Mehmet Reşat ve Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, İhlamur Kasrı Merasim Köşkü'nde. (Ali Suat Ürgüplü, Age.)

BOLU MİLLETVEKİLİ HABİP BEY'DEN “AVRUPA PARLAMENTOSU” ÖNERİSİ

İttihat Terakki kadroları, II. Abdülhamit idaresinin Almanya ile yakınlaşma politikasını sürekli olarak eleştirmiş, bunun karşısında da “Meşrutî yönetim ve Anayasal sistem” uygulamalarına örnek olarak gördükleri İngiltere ve Fransa ile yakınlaşma politikalarını savunmuşlardır. Özellikle de Prens Sabahattin kanadı bu görüşün en ateşli savunucusu olmuştur. İttihatçılar, II. Abdülhamit'in bu konudaki politikasını;

“... Osmanlı Devleti, son döneminde, İngiliz-Rus düşmanlığına yaslanarak ve İngilizlerin desteğiyle ayakta duruyordu. Abdülhamit, bu politikaları terk ederek ‘Almancılık’ yapmış, İngiltere ve Fransa’ya sırtını dönmüştür. Bu nedenle de Ruslar, İngilizlerle anlaşmaya yönelmiştir. Sonuç olarak da; Rus, İngiliz, Fransız ittifakı kurulmuş ve Osmanlı ülkesinin bölüşülmesine karar verilmiştir... Bu gelişmenin önlenmesi için; ‘İngilizlerle anlaşmak, 1854 Kırım Savaşı’nda olduğu gibi tekrar Osmanlı-İngiliz-Fransız işbirliğini oluşturmak, Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürmesini sağlayacaktır...” ifadeleriyle eleştirmişlerdir.

Bu genel eleştirilerle iktidara yürüyen İttihat Terakki yöneticileri, “Hürriyet, Musavat, Adalet”-Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik- çağrılarınıyla iktidara ortak

olduktan sonra da, meşrutî-liberal yönetimlerin hâkim olduğu İngiltere ve Fransa ile yakınlaşma arayışlarına yönelirler. Osmanlı ülkesinde; “Hürriyetin ilanını gerçekleştiren, Meclisi Mebusan’ın açılmasını ve Kanunu Esasi’nin yeniden yürürlüğe konulmasını sağlayan bir siyasi örgüt” olarak kendilerini Batı Avrupa ülkelerinde tanıtmak, anlatmak doğrultusunda faaliyetlere girişirler. Bu amaçla Meclisi Mebusan’da, Talat Bey başkanlığında bir “Heyet-i Mebuse” oluşturulur. Meclisin 17 üyesinden oluşan bu heyetin Paris ve Londra’da görüşmeler yapması, yeni dış politika arayışları geliştirmesi planlanır. Meclisi Mebusan’ın 18 Haziran 1325 (1 Temmuz 1909) tarihli oturumunda, Talat Paşa’nın başkanı olduğu Heyet-i Mebuse’nin 17 milletvekilinin, bu yurt dışı görevleri sırasında izinli sayılmaları için Riyaset teklifi sunulması hakkında Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey söz alır:

“Meclis-i Mebusan. Zabıt Ceridesi. Devre I.İçtima senesi:1. 104. İnikad, 18 Haziran 1325 Perşembe.”

“MEHMET HABİP BEY (Bolu) — Şu münasebetle Osmanlılığın namını bihakkin ilâ edecek bir teklifte bulunmak istiyorum. Belki bu, hakikaten insanîyete, medeniyete pek büyük bir hizmet olacaktır. Eğer

Osmanlı Parlamentosu bu teklifi yapar ve bunu kabul ettirirse, bütün dünyada gayet muhterem bir mevki tutacaktır. Hepimiz pekâlâ biliriz ki, şimdiye kadar milletler, hepsi, bir Allah'ın kulu ve Hazreti Âdem'in ahfadı oldukları halde, aralarında pek büyük bir ihtilâf vardır. Bu ihtilâf da şu son asırlarda en ziyade bir Diplomatın, bir Başvekilin veyahut bir Hariciye Nazırı'nın veyahut Hükümdarın esiri olarak milletler arasında pek büyük bir nifak baş göstermesiyle meydana çıkıyor. Bu asrı terakkide milletler hakikaten benî beşerden olduklarından, birtakım hükümetlerin, hükümdarların ve diplomatların ve bu gibi zevatın vâsıtai şan ve şöhreti olmak için birbirini anlayamamaları muvafık değildir. Medeni hükümetler bu noktai nazarı itibara aldılar. Sulh ve hâkem konferansları gibi birtakım vesait müracaat ettiler ki yine bunlar, Hükümet memurlarından ibarettir. Aynı zamanda müstebit hükümdarların, şan ve şöhret budalası olan Hükümdarların, Reisi Cumhurların ve sair birtakım diplomatların vasıtası olmaktan kendini alamadılar.

Şimdi bu 20 nci asırda elhamdülillah biz de, Meşrutiyetle idare olunan bir Hükümet sırasına geçtik. Avrupa'da Parlamentosu olmayan Hükümet kalmadı. Binaenaleyh bizim oraya gidecek olan heyetimiz, Avrupa Parlamentolarına berveçhiâti teklif etsin; Bundan böyle her Meclisi Mebusan'da beşer kişiden mürekkep âzâlar intihap edilsin (seçilsin) , bunlar beynelmilel (uluslararası) bir Meclisi Mebusan teşkil etsin. Yani Benî Âdem gibi bir Meclisi Mebusan bulunsun. Bu Meclisi Mebusan'a intihap edilen âzâlar, eğer kabul ederlerse, İstanbul, dünyanın en eski payitahtıdır, burada içtima etsin. Milletleri böyle birtakım eşhasın, yani diplomatların esiri olmaktan kurtarsın. Sırf insanların saadetine ve Benî Âdem'in huzur ve rahat içinde ömür sürmesine hizmet etsin, buna çalışsın. (Alkışlar)

Osmanlı Parlamento Azaları, bu yolda bir teklifte bulunurlarsa, Osmanlılık namının ne kadar muhterem olduğunu ve bunu teşkil eden milletlerin hakikaten sulh ve salah içinde yaşamak istediği gibi, bütün âlemin, bütün benî nevinin dahi bu yolda huzur ve rahat içinde yaşamak arzusunda bulunduğunu gösterir. Bunu, gidecek olan Heyeti Mebûse'ye söyleyelim. Onlara bizim tarafımızdan, muvafık görürseniz, bu vazife de verilsin. Nereye giderlerse bu yolda bir teklifte bulunsunlar."

Bolu Milletvekili Habip Bey'den sonra söz alan İzmir Milletvekili Pavli Karalodi Efendi, bu teklifin gerçekleşmesinin, böyle bir Meclisi Mebusan oluşturulmasının güç olduğunu dile

getirir. Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey; "Bizimki bir temenniden ibarettir" sözleriyle Mehmet Habip Bey'in teklifine desteğini ifade eder. Tekrar söz alan Mehmet Habip Bey;

"... İhtimal ki o vakit gitmiş olan Hükümetin azaları, bu Meclisi vücuda getirmiş olan milletin vekillerinden ibarettir. Eğer umum Millet Vekilleri toplanırsa bütün benî Âdem'in vekilleri olmuş olurlar, sırf insaniyete çalışırlar."

Meclis sıralarından "Muvafık" sadaları yükselir. Daha sonra söz alan Biga Milletvekili Arif İsmet Bey ve Erzurum Milletvekili O. Varteks Efendi de Mehmet Abbas Bey'in teklifinin münasip olduğu yönünde görüş belirtirler. ⁽²⁴⁾ (TBMM Arşivi. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre 1, Cilt 5, İçtima senesi: 1. 104. İnikad, 18 Haziran 1325 Perşembe. Sayfa: 99, 100)

Fransa ve İngiltere'ye yapılan bu tanıtım gezilerinden büyük bir hayal kırıklığı ile dönen Talat Bey başkanlığındaki Heyet-i Mebuse'ye; "İttihatçı yönetim Meşrutiyetçi, Hürriyetçi de olsa, Rusya ile anlaşma sağlanmadan işbirliği yapılamayacağı!" mesajı verilmiştir. İlerleyen günlerde İttihatçı yöneticiler, daha önce bu konuda eleştirdikleri II. Abdülhamit'in yaptığı gibi, Almanya ile işbirliğine yönelecekler, -emperyalist ülkeler arasında tercih değişimi- politikalarının devamı olacaklardır...

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı, bütün dünyaya; "Hürriyetin İlanı" olarak yansıtılmıştır. İlk günlerde esen bu hürriyetçi rüzgârlar, ülkenin değişik yörelerinde işçi hareketlerinin gelişmesine, grevlerin yayılmasına yol açmıştır. İttihatçı yönetim; "yerli-millî sermayeyi güçlendirmek, Millî İktisadı ve Millî Burjuvaziyi yaratmak" doğrultusundaki genel politikaları bağlamında bir kanun hazırlığı yapar. "Tatil-i Eşgal Kanunu" adını taşıyan bu hazırlık; "yaygınlaşan işçi eylemlerini engellemek, işçilerin sendika kurmalarını yasaklamak ve grevleri kısıtlamak" gibi maddeler içermektedir. Tatil-i Eşgal Kanunu, İttihatçı yönetimin, toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlık bağlamında, devlet eliyle yaratılmak istenen burjuvazinin saflarında olduğunun bir ifadesidir. 1909 yılının Temmuz ayında Meclisi Mebusan'a getirilen "Tatil-i Eşgal Kanunu" layihası münasebetiyle Bolu Milletvekili Habip Bey de söz alır. Yapılan konuşmalar sonrasında Meclis, kanun hazırlığını kabul eder. ⁽²⁵⁾ (Meclis-i Mebusan Tutanaqları. I. Dönem. C005-104-132)

Fotoğraf 4: *Bolu-Nazırlar ailesinden Mehmet Bey (Habip Bey'in yakını). (Dr. Şükrü Bostancıoğlu Albümü)

MEHMET HABİB BEY MALTA SÜRGÜNÜ

I.Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını takiben 1918 Kasım ayı başında son kongresini yapan İttihat ve Terakki Partisi, fesih kararı alır. Aynı dönemde İtilaf Devletleri; İstanbul, İskenderun ve Musul'dan başlayarak Anadolu içlerine doğru işgallerini yaygınlaştırırlar. İşgallerini pekiştirmek için de; Milli Mücadele'ye girişerek emperyalist işgale karşı çıkan, karşı çıkma ihtimali olan, bir direniş hareketinde öncü-örgütleyici olabileceğini hesapladıkları bütün komutanları, sivil aydınları ve eski devlet yöneticilerini, Kürt Nemrut Mustafa Paşa Divanı aracılığıyla yakalatarak Bekirağa Bölüğü'ne toplamaya başlarlar. Bu isimler arasından seçtikleri ve kendi çıkarları açısından tehlikeli gördükleri isimleri İngiliz işgal kuvvetlerine teslim ederek Malta Mahkemeleri'nde yargılamak isterler. Uluslararası hukukta yeri olmayan böylesine bir ağır talebi kabul etmeyen Sadrazam Tevfik Paşa, İngilizlerin baskısıyla istifa ettirilir. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, teslimiyeti bütünüyle kabullenmiş İngiliz muhiplerinden oluşan yeni bir Hükümet kurması için -eniştesi- Damat Ferit Paşa'yı görevlendirir.

Damat Ferit Paşa 4 Mart 1919 günü Sadrazamlık makamına gelerek yeni Kabinayı oluşturur. Damat Ferit Hükümeti, İngilizlerin verdiği listelerde adları yazılı olan yurtsever asker, sivil idareci ve aydınları tutuklatarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedmeye başlar. 10 Mart 1919 günü tutuklanan yirmi kişilik liste içinde, eski Sadrazam Sait Halim Paşa,

eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ve Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, eski Devlet Şurası Reisi Halil Bey (Menteşe), eski Bolu Milletvekili Habib Bey gibi isimler de vardır. ⁽²⁶⁾ (Bilal N. Şimşir. *Malta Sürgünleri*. S: 90,91. Bilgi yay. İstanbul 2009)

İngilizlerin talebi üzerine Damat Ferit Hükümeti'nce yakalanarak Nemrut Paşa Divanı tarafından Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilen 250'yi aşkın tutukluya herhangi bir soruşturma yapılmadığı gibi, herhangi bir iddianame de sunulmamıştır. Olay hukuki değil, İngiliz emperyalizminin siyasi çıkarları ve işbirlikçi Vahdettin-Damat Ferit Hükümeti'nin siyasi hesaplarıyla ilgilidir. Eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Bey, bu gelişmeler hakkında Bekirağa Bölüğü mahkumu arkadaşlarına şu sözleri söyleyecektir:

“ ... Katıyyen bilmelisiniz ki sizi muhakeme edecek mahkeme, adaletin yerini bulması için teşkil edilmemiştir. Sizi mahkûm etmek üzere teşkil etmiş, fevkalade bir mahkemedir. Buna karşı ileri sürülecek görüş ve deliller ne kadar kati ve ne derece ikna edici ve haklı olursa olsun hiçbir faydası olmayacaktır. Mutlaka reddedilecektir.” ⁽²⁷⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s.418,419)

Eski Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin, Divanı Harp hakkında dile getirdiği bu değerlendirme bir anlamda geçerli olmakla birlikte; Padişah Vahdettin-Damat Ferit Hükümeti, Kürt Nemrut Paşa Divanı İngilizlerle tam bir işbirliği içindedir. Padişah ve İstanbul Hükümeti; I. Dün-

ya Savaşı sırasında ödüllendirdiği sadrazam, nazır, şeyhülislam ve diğer üst düzey devlet idarecilerini, cephelede Osmanlı ordusuna başarılar kazandıran ve madalyalar ile taltif ettiği komutanlarını, sivil aydınlarını kendi eliyle tutuklayıp İngiliz işgal kuvvetlerine teslim etmiş, Osmanlı topraklarının dışına götürülmelerine, Malta'ya sürgün edilmelelerine rıza gösterebilmiştir... Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan isimlerden 140'ı aşkın üst düzey yönetici, subay ve aydın; Osmanlı Devleti'nin siyasi ve hukuki varlığını yok sayan bir anlayışla, uluslararası devletler hukukuna aykırı olarak İngiliz askeri yetkililerine, Osmanlı Hükümeti eliyle teslim edilmiştir...

İngilizlerin amacı çok açıktır. Sömürgeleştirdikleri diğer dünya ülkelerinde aynı yöntemi defalarca uygulamışlardır. Adım adım işgal altına aldıkları Osmanlı ülkesinde, kendilerine karşı bir direniş hareketine girişebilecek, bağımsızlık hareketinin öncüsü, önderi olabilecek devlet adamları, subaylar, sivil aydınlar tutuklanmalı, denetim altında tutulmalıdırlar. Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilenlerin, İstanbul'dan uzağa, Malta adasına nakledilmeleri İngilizler açısından en güvenli yoldur...

28 Mayıs 1919 sabahı Bekirağa Bölüğü'ndeki tutuklulara, rıhtımda İngilizlerin kontrolündeki Arabyan Hanı'na nakledilecekleri bildirilir. Eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, mahkumları götürmekle görevlendirilen İstanbul Muhafızı Seyit Paşa'nın yanına giderek;

“—Bizleri İngilizlere teslim etmeye Hükümet'in onayı var mıdır? diye sorar.

İstanbul Muhafızı Seyit Paşa;

“—Hükümetin onayı olmadan ben buradan bir adam bile teslim edemem. Hatta yazılı emir nezdimde mevcuttur!” cevabını verir. ⁽²⁸⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s.418,419)

28 Mayıs 1919 günü saat dokuz buçuk sıralarında otomobillere doldurulan Bekirağa Bölüğü mahkumları, Tophane rıhtımında bekleyen İngiliz vapuruna nakledilir. Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey'in vapura binışı sırasında elindeki eşyalarının ve parasının bulunduğu çantaya el koyan İngiliz subaylar, vapura bindiklerinde de çantayı sahibine geriye vermeyeceklerdir... Çanta ve içindekiler İngiliz subayın ganimet malı sayılmıştır! Aynı mu-

ameleye diğer tutuklular da maruz bırakılmıştır... Bekirağa Bölüğü mahkumları gemiye bindikten sonra; “Malta'ya gidiyorsunuz!” açıklaması yapılır. ⁽²⁹⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s.441,442)

Bolu eski milletvekili, 2685 sürgün numaralı Mehmet Habip Bey'in de aralarında bulunduğu 41 kişilik kafileyi taşıyan İngiliz gemisi Prens Ena, 2 Haziran günü Malta'ya ulaşır. Bolu İttihat ve Terakki Mesul Kâtibi Mithat Akif Bey, gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, eski Dâhiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey, eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi gibi isimler de bu grubun içindedir ⁽³⁰⁾ (Bilal N. Şimşir. Age. S:137)

MALTA ESARET GÜNLERİ

Malta sürgünleri, Salvatore kalesindeki koğuşlara doldurulmuştur. 1919 Aralık ayında, eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, kalp ve böbrek rahatsızlıkları sebebiyle Salvatore kalesinden Polverista Kışlası'na nakledilir. Yanında, güvenilir arkadaşı Bolu eski Milletvekili Habip Bey de vardır. 1920 Ocak ayında tekrar yerleri değiştirilen Mustafa Hayri Bey ve Habip Bey, bu sefer de Yeni Verdala'ya götürülürler. ⁽³¹⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s.474,475, 479)

Eski Sadrazamlardan Sait Halim Paşa, Abbas Paşa, Fethi (Okyar) Bey, eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey, Malta mahkumiyeti günlerinde birbirlerine daha da yakınlaşmışlar, kader ve fikir birliği içinde olmuşlardır. Eski Şeyhülislam Mustafa Hayri Bey, anılarında, Bolu eski Milletvekili Mehmet Habip Bey'den; “Kadim dostum Habip Bey” diye bahsetmektedir. ⁽³²⁾ (Ali Suat Ürgüplü, age, s.509)

İngilizler, Malta'ya sürgün olarak götürdükleri isimler arasında, suç isnatlarına göre ayrı listeler hazırlamışlardır. Eski Bolu Mebusu Habip Bey ve eski Bolu İttihat ve Terakki Mesul Katibi Mithat Akif Bey'in adları; , “C Grubu” olarak adlandırılan ve “Zulüm Politikasıyla İlişkileri Bulunduğu Söylene-meyecek Olanlar” grubundaki 21 kişi arasında yer almaktadır... ⁽³³⁾ (Bilal N. Şimşir. Age. S:258)

İngilizlerin, “Uluslararası Malta Mahkemeleri” adını verdiği ama kendilerinden başka hiçbir ülkenin “Uluslararası Mahkeme” niteliğini onaylamadığı (İttifak halinde oldukları Fransa ve İtalya ile birlikte ABD'nin de uluslararası mahkeme niteliğini

kabul etmediği) Malta İngiliz Mahkemeleri, iki yıl içinde iflas etmiştir. 1919 yılı başından 1921 yılı ortalarına kadar Malta adasında esaret altında tutulan 140'ı aşkın Türk tutuklu hakkında; hukuki zemine oturan hiçbir iddianame bile hazırlanamamış, hiçbir karar alınamamıştır. Malta yargıçlarının; işgal altındaki İstanbul'dan, Osmanlı Devlet Arşivleri'nden, İngiliz, Fransız ve ABD Devlet Arşivleri'nden getirdikleri belgelere, Saray muhbirleri ve Ermeni propagandacılarının -düzenlenmiş- ifadelerine rağmen ileri sürdükleri üç ana suçlama temelinde iddianameler hazırlanamamış ve bir hüküm verilememiştir... **(Üç ana suçlama; "I. Dünya Savaşı'nda İtilaf askerlerine kötü davranmak, *Ermenilere tehcir sırasında ve sonrasında kötü davranmak, *Mondros Anlaşması kayıtsız, koşulsuz teslim olmayı emrettiği halde, bu maddelere karşı çıkararak bağımsızlıkçı hareketlere girişmek.)*⁽³⁴⁾ (Bilal N. Şimşir. Age. S:17)

İngiliz işgal kuvvetleri yetkilileri ve politikacılarının istekleri doğrultusunda Malta adasına sürgün edilen 140'ı aşkın Türk vatandaşının her türlü maaşları, Vahdettin-Damat Ferit Hükümeti tarafından kesilmiştir. Enver Paşa'nın levazimatçısı İsmail Hakkı Paşa'nın ev eşyaları, Merkez Komutanlığı eliyle Maliye'ye devredilmiştir. Bunun yanı sıra 1909'dan sonra askeri rütbe alan subayların; terfi, kıdem zammı, emeklilik vb. bütün hakları da geri

alınmış, Yıldız Sarayı yağması iddianamesinde adı anılan birçok üst rütbeli subay; idam, kalebentlik ve kürek mahkûmiyeti cezalarına çarptırılmışlardır.⁽³⁵⁾ (Sina Akşin. *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, s:271, 272. *Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Mayıs 2010-İstanbul*)

MALTA'DAN TÜRKİYE'YE GERİ DÖNÜŞ

İngilizler, iflas eden Malta Mahkemeleri sonrasında, 1920 Mart ayından başlayarak Malta'daki Türk tutukluları gruplar halinde geri getirip teslim etmeye başlamışlardır. Bu sonuca ulaşılmamasında, Milli Mücadele'nin Başkomutanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın, başından sonuna kadar Malta Mahkûmlarının yanında olması, mukabil olarak Anadolu'daki İngiliz subay ve erlerinin tutuklanmasını emretmesi de belirleyici rol oynamıştır.

Serbest bırakılan Malta sürgünlerinin ilk grubu içinde Bolu eski İttihat ve Terakki Mesul Katibi Mithat Akif Bey yer almış, daha sonra serbest bırakılan gruplara Bolu Mebusu Habip Bey de dahil olmuştur. Bolu eski milletvekili Habip Bey hakkında Malta Mahkemelerinde; savaş suçlarına, Ermeni tehcirine yönelik herhangi bir suçlama yapılamamış, iddianame bile hazırlanamamış, herhangi bir hüküm de verilememiştir. 20 Temmuz 1920 Salı günü Bolu eski Milletvekili Habip Bey ve

Fotoğraf 5: *İstanbul-Cerrahpaşa- Meclisi Mebusan Bolu Milletvekili Mehmet Abbas Bey'in yaptırdığı Bulgur Palas. (www.fatihhaber.com)

dokuz arkadaşı, İngiliz vapuruna bindirilerek Anadolu'ya geri gönderilirler. Aynı gün, uluslararası haber ajanslarına Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin istifa ettiği haberi düşecektir...⁽³⁶⁾ (*Ali Suat Ürgüplü, age, s.566*)

Habip Bey, İstanbul'a döndükten bir süre sonra tekrar tutuklanır. 1920 Eylül ayında, Malta'da bulunan Mustafa Hayri Efendi'ye gönderdiği telgrafında; bu kısa süreli tutuklanma sonrasında tekrar serbest bırakıldığını ve evinde olduğunu bildirmektedir. ...⁽³⁷⁾ (*Ali Suat Ürgüplü, age, s. 579,582*)

İngiliz yetkililer, kalp yetmezliği ve böbrek rahatsızlıkları olan eski Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Malta dışında tedavi olmasına izin vermemişlerdir. Malta günlerini sürekli rahatsızlıklarıyla geçiren Mustafa Hayri Efendi, 18 Kasım 1920 günü Malta'dan gemiye bindirilir ve İtalya, İsviçre güzergâhıyla Türkiye'ye ulaşır. Türkiye'ye dönüşünden yaklaşık bir yıl sonra da, 7 Ağustos 1922 tarihinde vefat eder.

MİLLİ MÜCADELE GÜNLERİ

Malta Sürgünlerinin büyük bir bölümü, esaret dönüşünde Milli Mücadele'ye katılarak vatan savunmasına katılmışlardır. Bu isimlerden birisi de Bolu eski İttihat ve Terakki Mesul Katibi Mithat Akif Bey'dir. 1920 Temmuz'unda serbest bırakılarak Malta'dan Türkiye'ye geri dönen Mithat Akif Bey, İstanbul'da tekrar tutuklanarak Malta'ya götürülmüş, hakkında hiçbir suçlama, iddia yapılamaması sonucunda yeniden, 17 Nisan 1921 tarihinde Malta'dan geri dönmüştür... İstanbul'a ulaşan Mithat Akif Bey, İnebolu üzerinden Kastamonu'ya gelmiş, burada kendilerini karşılayan gençlere Milli Mücadele'ye katılmaları yönünde konuşmalar yapmıştır. Bolu'ya gelen Mithat Akif Bey, Milli Mücadele'ye katılmış; Bolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti yöneticiliği, Bolu Gençler Birliği Kurucu Başkanlığı, Bolu Talim Terbiye Cemiyeti Kurucu Başkanlığı, Tekâlif-i Milliye Görevlisi olarak görevler üstlenmiştir. Bolu'ya dönüşünden itibaren Dertli gazetesinde yazılar yazmış, daha sonra da TBMM'nin ve Milli Mücadele'nin sesi gibi hizmet veren "Türkoğlu" gazetesinin kurarak (15 Ağustos 1921/2 Ağustos 1923 tarihleri arasında yayın hayatını sürdürmüştür) bölge insanının aydınlanması yönünde hizmet vermiştir.⁽³⁸⁾ (*M. Tunçkol. Ermeni Olaylarıyla İlişkilendirilen Mithat Akif Bey'in*

Bolu'dan Malta'ya Sürgün Yılları, Mudurnulular Derneği Bülteni. s: 96-107. Ekim 2015)

Malta sürgünlerinden olan Bolu eski Meclisi Mebusan Milletvekili Mehmet Habip Bey, 20 Temmuz 1920 tarihinde esaretten kurtulup Anadolu'ya dönmüş ve İstanbul'da kalmıştır. Mehmet Habip Bey, eşi Bedia Hanım tarafından akrabası olan Avukat Ferda Kazancıbaşı'nın yazdıklarına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine gönderdiği "Milli Mücadele'ye katılması yönündeki çağrıyla" uymamıştır:

"... Bolu Mebusu Habip Bey serbest kalıp Balta Limanı'ndaki yalıma geri dönmüştür. (...) Ancak İstiklal Savaşı daha bitmemiştir. İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Sakarya Savaşı, Başkomutanlık Meydan Savaşı, İzmir'in ve İstanbul'un kurtuluşu gibi askeri harekât devam etmektedir. Malta Sürgünleri'nin çoğunluğu hürriyetlerine kavuşur kavuşmaz Mustafa Kemal'in davetine uyup vakit geçirmeden İstiklal Savaşı saflarındaki yerlerini almışlardır.(...) Mustafa Kemal'in İstiklal Savaşı'na katılmaları için haber gönderip davet ettiklerinin arasında Bolu Mebusu Habip Bey de vardır. Habip Bey ise davete karşı umursamaz tavır içindedir. Eşi Bedia Hanım ise 'Habip buralarda oyalanma git, bu SARI KEMAL boş adam değil. Mutlak bir kerameti vardır ' diyerek uyardığı halde Habip Bey ilgisiz kalma-ya devam etmiştir..."

(...) 1936 yılında henüz dört yaşında iken, Habip Bey'in oğlu Tayfur Oral ile evlenerek Emirgan Baltalimanı'ndaki yalya gelin olarak giden Nükhet halamın Anadoluhisarı Vapur İskeleyi'nden motora bindirildiği anları şimdiki gibi hatırlıyorum. Küçük yaşarımdan itibaren ergenliğe eriştiğim çağlarımda yaz aylarında halam tarafından yalıda misafir edildiğim günlerim oldu. Bolu Mebusu Habip Bey daha önce vefat etmiş olduğundan kendisini göremedim. Ancak Habip beyin eşi Bedia hanımı gördüm. Yalının üst katında Balta limanı deresi yönündeki denize bakan özel bölümde otururdu. Kumralca mavi gözlü güzel ve bir o kadar da adaletli ve dürüst bir hanımefendi idi. Halam ve eniştem Tayfur Oral ise gene üst katta Bedia hanımın tam karşısındaki bahçe yönüne bakan özel bölümde idiler. Habip beyin Kızı Necla Hanım ile Habip beyin küçük oğlu Mebrur Bey ve eşi Mutena Hanım ise yalının orta katındaki özel bölümlerinde ikamet ederlerdi.⁽³⁹⁾ (*Av. Ferda Kazancıbaşı. Balta Limanı'nda Habip Bey Yalısı. 26.09.2012 dostbeykoz.com*)

BULGUR PALAS HABİP BEY'İN TBMM'NE YAPTIĞI TEKLİF

Yıl 1922. TBMM, Anadolu topraklarını emperyalist işgalden kurtarmak için Büyük Tarruz'un hazırlıkları içindedir. Sakarya Muharebesi'nden sonra yaşanan bekleyiş-belirsizlik ortamından yararlanmak isteyen İngilizler, TBMM'nin "Misak-ı Milli" den tavizler vermesi için İstanbul Hükümeti ile ortak arayışlar içine girerler. İstanbul'un işgaline katılmaya heveslenen Yunanlılar da İzmir bölgesinde, 30 Temmuz 1922 tarihinde "İonia" devletin kurulduğunu ilan etmişlerdir.

TBMM, Başkomutanlık yetkisi uzatılan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, sessizce büyük bir hazırlığın içindedir. Doğu ve Güney cepheleindeki askerin ve harp malzemesinin batıya nakledilmesi, işgal altında tutulan yörelerdeki depolarda tutulan silah ve cephanenin, savaş malzemelerinin Anadolu'ya kaçırılması, Sovyetler Birliği'nden sağlanan askeri malzemelerin Batı Cephesi'ne taşınması yönünde hummalı bir Milli Seferberlik yürütülmektedir. Milli orduya katılımlar her geçen gün artmakta ve buna bağlı olarak da silah ve cephane ihtiyacı büyümektedir. TBMM, çok sınırlı bir mali bütçe ile savaş hazırlıklarını sürdürmektedir.

TBMM'nin 24 Temmuz 1338 (1922) tarihli oturumunda, Milli Müdafaa Vekâleti bütçesi görüşmeleri yapılmaktadır. Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa söz alarak Milli Ordu'nun büyük miktarda top, makineli tüfek ve cephaneye ihtiyacı olduğundan, buna karşılık Milli Müdafaa bütçesinin son derece yetersiz kaldığından yakınmaktadır:

"... Efendiler, arz edeyim. Bu günkü ordumuzun mevcudunu ve karşıdaki düşmanın mevcudunu nazarı dikkate alırsanız, bu iki ordu için sarf edilen parayı düşünürseniz, biz düşmanın onda birinden daha az sarf ediyoruz..."

TBMM, Sovyetler Birliği'nden gelen yardımların yanı sıra değişik ülkelerden de silah ve cephane teminine çalışmaktadır. Sakarya Zaferi sonrasında iyice çatlayan İtilaf Cephesi'nde, İtalya ve Fransa'dan da silah teminine yönelik girişimler yapılmaktadır. Yunan işgal kuvvetleri ve onların arkasındaki İngiliz işgal birliklerinin Anadolu'dan kovulması için diğer Avrupa ülkelerine, Kaymakam Cemal Bey ve Refet Bey başkanlığında heyetler gönderilmiştir. Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa

TBMM'deki oturumda, Avrupa'ya gönderilen bu heyetlerin girişimlerinden bahsettikten sonra, "Bulgur Palas Habip Bey" olarak anılan eski Bolu Milletvekili Habip Bey'in de silah temini için devreye girdiğinden bahseder:

"TBMM Gizli Celse Zabıtları. Devre: I Cilt:3 İçtima Senesi: 3. 24 Temmuz 1338 (1922)"

"... İşte Bulgur Palas Habip Bey tekrar bir teklif yapıyor. Kendisi diyor ki; 'Benim elimde 20 bin tüfenk var ve fiyatı şundan ibarettir. Ben bunu şu kadar zamanda size teslim ederim.' Bu Paris'teki komisyona kendi vazifesi haricindeki şu teklifi yazdık. Çünkü böyle şey değil. Makineli tüfenk filan başka siparişat da var. Vaktinde veririm. Şu kadar zamanda size teslim etmezsem mukabil tazminat olarak 30 bin lira var. Bunu da bankaya yatırıyorum' diyor. Bu şeraite baktık gayet müsait. Bir ay zarfında gönderecek. Göndermezse 30 bin lira mukabil teminatı vardır. Bunu alacağız ve aynı zamanda diğer tarafta da sipariş veririz ve para akreditif olarak verilir. Yahut da göndermek filan değil. Bu bir tüccar sıfatıyla bize teklifte bulunuyor.

(...) Nitekim bize böyle teklif yapan günde 4-5 kişi çıkar. Tüfenk getireyim, top getireyim, her gün çıkar. Habip Bey de bunlardan biridir. Biz bunların hiç birine karışmıyoruz. Aradan bir ay geçti. Bu, ne oldu efendiler? Efendim, vapur hareket etti, şu oldu bu oldu dedi ve daha bir hafta oyaladı. Bu cephane gelir dedik, biraz daha bekledik. Belki yola çıkmıştır, hazır... Daha bir hafta müsaade edelim, gelmezse mukabil paraya vaziyet edeceğiz ve hakikaten bir hafta daha gelmedi. 30 bin liraya biz de vaziyet ettik ve bankadan aldık. Habip Bey'e de bir şey vermedik. Habip Bey de bunun üzerine bizi yine ümide bağladı. Zararımızda banka tahvili olarak kaldı. Mamefiş diğer teşebbüsattan da geri kalmadık. Başka taraflardan da yine siparişat temin ettik. Sonra İstanbul'dan aldığımız haberlere nazaran Yunanlılara da böyle yapıyorlarmış.

Yalnız Habip Bey değil, ben Habip bey bunu yaptı diyemem. Kimsenin günahına giremem ve kati olarak söyleyemem. Çünkü böyle herkes yapabilir. İhtimal ki bu da böyle yapmıştır...

(...) Diğer meseleye gelince; Cemal ve Refet Beyler meselesi. Bu zevat hakikaten 5-6 aydan beri bütün gayretiyle geceli gündüzlü gayret ederek, fedakârlık ederek kendilerine tevdi edilen vazifeyi ve verilen parayı sarf ettiler ve istenen malzemeyi getirdiler. Bu gün en son kafilesi İskenderun'a çıkmıştır. Alabildiğimiz en ziya-

Fotoğraf 6: *İstanbul,
Cerrahpaşa -Bulgur Palas
(www.fatihhaber.com)

de muhtaç olduğumuz malzemedir. Onlar da cepheye geliyor. Habip Bey'in yaptığı iş başka, Bu Cemal Beyin yaptığı iş başkadır...⁽⁴⁰⁾ (TBMM Gizli Celse Zabıtları. Devre: I Cilt:3 İçtima Senesi: 3. 24 Temmuz 1338 (1922).Cilt: 21 79. İnkıat, 2 nci Celse -sayfa: 582, 583-)

BULGUR PALAS OLAYI

Bolu Milletvekili Habip Bey, 1908 II. Meşrutiyet ilanı sonrasında Meclisi Mebusan'da I. Dönem ve II. Dönem Bolu Milletvekili olarak görev yapmış, üçüncü dönemden itibaren Meclis'te yer almamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında, ordunun levazım ihtiyaçlarının temininde müteahhitlik işlerine girmiştir. Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa ile yakınlığı sebebiyle de bu işlerden büyük miktarlarda para kazanmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın, devlet desteğiyle yerli tüccarlar, milli burjuvazi yaratma politikasının bir örneği olan Mehmet Habip Bey, I. Dünya Savaşı sonrasında Malta Sürgünleri arasında yer almış, 1920 yılı ortalarında serbest bırakılarak İstanbul'a dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Malta'dan serbest bırakılan bütün sürgünlere yaptığı gibi Mehmet Habip Bey'e de Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılmasını teklif etmiştir. Bu çağrıya uymayan Mehmet Habip Bey, ülkenin bu zor günlerinde, İstanbul Boğazi kıyısında, Balta Limanı'na nazır bir alanda, şato benzeri bir binanın yapımına girişmiştir. Kendisi de İnşaatı Harbiyye

Zabiti ve Öğretmeni olduğundan, binanın inşaatında kullanılan malzemenin önemli bir bölümünü de Avrupa'dan getirtmiştir. Yan tarafında yükselen kuleleri horasan sıvalı, diğer cephesi kırmızı tuğla ile örülmüş, İngiliz mimarisini andıran bu yapının inşaatı uzun yıllar bitirilememiştir. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili bu binadan denize ulaşan bir geçiş de planlanmış fakat bu bağlantı da tamamlanamamıştır. Anadolu'nun yokluk ve yoksulluk içinde emperyalizme karşı bir varoluş-bağımsızlık kavgası verdiği, İstanbul'un İtilaf Devletleri'nin işgal merkezi konumunda olduğu bu zor günlerde, Mehmet Habip Bey'in, görkemli bir şato görünümündeki "Bulgur Palas" olarak ünlenen bu yapının inşaatına girişi, bütün toplumun tepkisini çekmiştir ...

İttihat Terakki'nin "yerli burjuva yaratma" politikasının, savaş yıllarında ortaya çıkan "harp zenginlerinin" tipik bir örneği olan Mehmet Habip Bey'in inşaatına giriştiği bu görkemli şato, halk arasında "Bulgur Palas", Habip Bey'in adı da "Bulgur Palas Habip Bey" olarak etiketlenmiştir ...

Habip Bey'in Malta esareti dönüşünde, İstanbul Cerrahpaşa'da, Balta Limanı sirtlarında inşaatına başladığı görkemli bina Bulgur Palas, 1926 yılına kadar tamamlanamamış, ailenin bankalardan aldığı kredilerin ipoteği olarak gösterilmiştir. Osmanlı Bankası'ndan alınan kredilerin zamanında ödenememesi, biriken faizlerle mevcut borcun

katlanması sonrasında, 1926 yılı Aralık ayında, Habip Bey'in eşi Fatma Bediye Hanım, Bulgur Palas'ı Osmanlı Bankası idaresine teslim etmek zorunda kalacaktır. Osmanlı Bankası idaresi, 21-23 Aralık 1926 tarihlerinde yapılan Yönetim Kurulu toplantısında; "*Bulgur Palas'ın mülkiyetinin banka idaresine geçtiği, kalan borçlar için ailenin elindeki diğer mülklerin takibi*" yönünde bir karar alacaktır... ⁽⁴¹⁾ ([www.obaarşiv.com/Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi-Garanti Bankası, Arşivimizden Belgeler-Bulgur Palas](http://www.obaarşiv.com/Osmanlı_Bankası_Arşiv_ve_Araştırma_Merkezi-Garanti_Bankası_Arşivimizden_Belgeler-Bulgur_Palas))

Bu sonucu görmeye ömrü yetmeyen Mehmet Habip Bey, aynı yılın ortalarında bir kalp krizi geçirerek 48 yaşında vefat etmiştir... İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Milli iktisat geliştirme, devlet desteğiyle yerli-millî burjuvazi yaratma politikaları, savaş koşullarında; "*Devlet desteğiyle zenginler yaratma*", "*Harp zengini*", "*Harp tüccarı*", "*savaş dönemi vurguncusu*" tipler yaratılmasına dönüşmüş ve bu durum, dönemin basın yayın organlarında da ağır eleştirilere uğramıştır. Ahmet Emin Yalman, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Kemal Tahir gibi pek çok yazar bu konuyu işlemiştir.

Kemal Tahir, İttihatçıların Milli burjuva yaratma girişimlerini şu ifadelerle eleştirmiştir:

"... Bugüne kadar zengin yaratmayı, burjuva yaratmak sanarak çok yanlış yol tuttuk. Milli serveti bir takım dalavereciler, hazır yiyeçilere, memleketin buhranlı zamanlarında milli menfaatlerden hayâsızca kaçanlara kaptırdık. Yani zenginler hükümetin olmaz, hükümet zenginlerin olur. Biz yüz yıllardır sosyal hayatımızın temellerindeki bu tersliğin zararlarını çekmekteyiz..."

Bir idare istediği kadar 'zengin' yaratabilir ama istediği zaman istediği kadar burjuva yaratamaz. Çünkü burjuva yeni insandır. Yeni insanın meydana gelişi, uzun bir çalışma, didinme, gayret devresi ister... Burjuva olmak, olaylar ve insanlar karşısında burjuva gibi davranabilmek, bir yeni mizaç, bir yeni şahsiyet sahibi olmak işidir. Çok parası olmak işi değil..." ⁽⁴²⁾ (Dr. Mithat Kadri Vural, agm.- Kemal Tahir, Notlar, Çöküntü, Cilt 12, s. 12-16. Bağlam Yay., İstanbul, 1992)

1926 yılında Osmanlı Bankası'nın mülkiyetine geçen Bulgur Palas, bir dönem Osmanlı Bankası'nın arşiv binası olarak değerlendirilir. İlerleyen yıllarda Bulgur Palas, Garanti Bankası'na-Doğuş Holding Grubu'na devredilir...

Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey'in siyasi ve ticari yaşamı, İttihat ve Terakki iktidarlarının "*yerli-millî burjuva yaratma*" iddiasının, aynı zamanda, yakın dönem tarihimizden günümüze kadar süregelen "*iktidar desteğiyle zengin yaratma*" yönündeki sığ anlayışın tipik bir örneğidir. Mehmet Habip Bey'in I. Dünya Savaşı yıllarında Enver Paşa ve Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa desteğiyle ordu müteahhitliğine, vagon ticaretine soyunması, buğday, arpa, bulgur vb. ticareti sayesinde büyük meblağlarda paralar kazanması bu sürecin ilk halkasıdır. Sürecin ikinci halkası; Habip Bey'in "*Harp zengini*", "*Bulgur Kralı*", "*Bulgur Palas Habip Bey*" olarak damgalandığı, İttihat ve Terakki'nin iktidardan düştüğü, savaşın sona erdiği ve Malta Sürgünleri arasına katıldığı dönemdir. Üçüncü ve son halka ise; Mehmet Habip Bey'in Malta esaretinden İstanbul'a döndükten sonra Milli Mücadele'nin dışında kalması, Cumhuriyet döneminde, -daha önceki İttihatçı iktidarlardan aldığı- devlet desteğini bulamaması ve -hala adının anılmasına vesile olan- "*Bulgur Palas*" ın, ailesinin borçlarına karşılık olarak Osmanlı Bankası'na devredilmesiyle noktalanan bir süreçtir...

Fotoğraf 7: * Dr. Şükrü Bostancıoğlu ve eşi Huriye Bostancıoğlu (Hitit Ailesi Albümü)

HABİP BEY'İN YAKIN AKRABASI ŞÜKRÜ BOSTANCIOĞLU İLE SÖYLEŞİ

***"Dr. Şükrü Bostancıoğlu ile 4 Kasım 2014 tarihinde yapılan söyleşi, Bolu Gündem gazetesinde (18.11.2014/27 Kasım 2014 tarihleri arasında) yayımlandıktan sonra, 2015 Temmuz ayında 'Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anılar -1-' başlığıyla kitap olarak yayımlanmıştır.**

***"Sayın Şükrü Bostancıoğlu, anlatımlarında, annesinin amcası olan Habip Bey'i, 'Abbas-Habip' adlarıyla anmıştır. Bu söyleşinin, Mehmet Habip-Abbas Bey'le ilgili olan bölümünü aktarıyoruz."**

(...)

Dr. Şükrü Bostancıoğlu: Abbas (Habip) Bey, annemin amcasıdır. Kendisi Nazırların Abbas (Habip) Bey olarak bilinir... Bolu'da İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurucusudur. Osmanlı Meclisi'nde Bolu Milletvekilidir. Aynı zamanda o sırada orduda Kurmay Binbaşı olarak görevlidir. Eniştem Tahir (Hitit) Bey de bu cemiyetin üyelerindedir. Her ikisi de okumuş, aydın insanlar olup, Bolu'nun zengin ailelerindedir. Bildiğiniz gibi İttihat ve Terakki Fırkası devrimci bir partidir. Memlekette pek çok değişikliğe yol açmışlar, ilk kapitülasyonları onlar kaldırmışlardır. Lakin Dünya Savaşı patlak verince, memleket bu savaşın ortasında kalmıştır...

İşte Bolu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenleri, cahil zümreleri kandırmak, İttihat ve Terakki taraftarlarını, Milli Mücadele'ye katılanları karalamak için her türlü karşı propagandayı yapmışlardır. Amcabey Abbas (Habip)Efendi'nin Bolu'daki lakabı neydi biliyor musunuz? Bulgur Palas Abbas (Habip) Bey!

***Bu bilgiyi biraz açabilir misiniz?**

Dr. Şükrü Bostancıoğlu: Abbas (Habip) Bey, Osmanlı ordusunda Binbaşı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güvenilir elemanlarından. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Cemiyet içinde önde gelen elemanlardan. Bolu'da da Cemiyetin kurucusu. Bulgur Palas Abbas (Habip) Bey lakabının aslı bakın nereden geliyor...

İDünya Harbi kapıda! Osmanlı Ordusunun ihtiyacı olan yiyecek, içecek, giyecek vesaire malların müteahhitlikleri, levazım işleri çoğunlukla Rum ve Ermeni tüccarların elinde... İttihat ve Terakki yöneticileri diyorlar ki; "Biz bu gayrı Müslimlerin elinden iktisadi hâkimiyeti alamazsak da, hiç olmazsa ordu müteahhitliklerini alalım... İlerde beklenmedik sıkıntılar yaşarsınız." O zaman biliyorsunuz memleketin ekonomisi, ticareti ağırlıklı olarak yabancıların ve Rum, Ermeni azınlıkla-

rın tekelinde... Biliyorsunuz en büyük dertlerden biri de Kapitülasyonlar... Kapitülasyonları ilk kaldıran kim biliyor musunuz?

***Kapitülasyonların ilk kaldırılışı İttihat Terakki dönemi değil mi?**

Dr. Şükrü Bostancıoğlu: Evet efendim! İttihat Terakki kapitülasyonları kaldırma kararı almış ama uygulamak zor. İşte bu dönemde Ordunun müteahhitlik işlerini yürütmek için; güvendiğimiz, dürüst, bu işi yapabilecek arkadaşlardan isimler seçtim. Bu işler için İzmitli İsmail Hakkı Bey ve Bolulu Habip Bey münasiptir demişler. Böylelikle vazifelendirilen bizim Habip Bey ve İsmail Hakkı Bey, ordu müteahhiti seçilmişler. Bunlar İstanbul'dan Anadolu'ya geçiyorlar. Anadolu şehirlerinden satın aldıkları yiyecek, içecek, giyecek gibi ordunun ihtiyaç duyduğu diğer malları İstanbul'a, ordu levazım depolarına naklediyorlar. Habip Bey de asker kökenli adam. Ticarete sonradan dâhil edilmiş, saf bir adammış! Yani annemin amcası Habip Bey. Aynı zamanda Bolu Mebusu. Eline biraz para geçince Cerrahpaşa'da, o zamanın fukara mahallesi denen muhitte gösterişli bir ev yapmaya kalkmış. Yani bu konuda, enişte Tahir Bey'de (Hitit), amca Abbas (Habip) Bey'i tenkit ederdi! Yani kendisi Kurmay Yarbaylıktan emekli oldu. Habip Bey'in bu zenginliği nereden? Ordu müteahhitliğinden. Gayrimeşru bir şey değil ki. Sadece, azınlıkların ordu müteahhitlikleri, İttihat Terakki idarecileri tarafından iptal edilmiş ve bu isimlere bu görev verilmiş... Tabiidir ki çekememezlik de var işin içinde.

Fakat Abbas (Habip) Bey, saf bir adam dedim ya! Tıpkı İtalya'daki binalar gibi bir bina yaptırmaya kalkmış Cerrahpaşa'da... Ben o binayı iyi biliyorum. Ama bu bina daha bütünüyle tamamlanamadan, içine oturulamadan amcamuz vefat etti. 48 yaşında öldü amcamuz. Şimdi bu bina nasıl biliyor musunuz? İki yanında iki kule var. Dıştaki kaplamalar, Avrupa'dan getirilmiş. Kırmızı tuğladan bir dış cephe. Yani İngiliz mimarisine benzer tuğladan bir yapı. İşte bu fukara mahallesinde şato gibi bir şey duruyor! Ben, çocukluğumda kaç kere oraya gittim. Bina daha bitirilememiş. İç bölümleri tamamlanamamış! Habip Bey, 48 yaşında, bir kalp krizi ile vefat etmiş... İşte, Abbas (Habip)Bey'in İttihat Terakki Fırkası'nın ileri gelen bir elemanı olması, kurmay subay olması, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Bolu Mebusu olarak görev yapması, özellikle de ordu müteahhitliği ile vazifelendirilmesi, maddi durumunun iyi oluşu gibi birçok sebep bir araya gelince, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yönetimi, Damat Ferit Hükümeti'ni etkileyerek, önce Abbas (Habip)Bey'i tutuklatmışlar, sonra da Malta'ya sürgün ettirmişler. " (43) (Mehmet Tunçkol. Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anılar -1- s:174-198. Temmuz 2015. Ankara)